

СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: РОЛЬ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Беркар Ю. В., магістрант кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: yuliaberkar@gmail.com
ORCID:0009-0001-9965-4359

Літвінов О. С., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, проректор з наукової роботи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: Litvinov_a213@ukr.net
ORCID:0000-0002-1424-6904

***Анотація.** У статті проаналізовано процес інтеграції малих сільськогосподарських підприємств у великі аграрні формування в Україні. Мета дослідження полягає у всебічному аналізі соціально-економічних передумов, механізмів та наслідків інтеграції малих сільськогосподарських підприємств у агрохолдинги в Україні, а також визначення можливих шляхів вирішення проблем, пов'язаних з цим процесом. Методика дослідження базується на комплексному підході до вивчення процесів інтеграції в аграрному секторі. Розглянуто сучасні тенденції розвитку аграрного сектору, а також механізми та форми інтеграції в сільському господарстві. Досліджено передумови, що спонукають малі сільськогосподарські підприємства до інтеграції. Проаналізовано економічні наслідки інтеграції. Також висвітлюються соціальні наслідки для сільської місцевості. Виявлено протиріччя між економічними та соціальними аспектами інтеграції. Запропоновано рекомендації щодо державного регулювання інтеграційних процесів для забезпечення балансу між економічною ефективністю та соціальним добробутом. Практична значущість дослідження полягає у формуванні основи для розробки комплексної стратегії управління інтеграційними процесами в аграрному секторі України. Результати можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері сільського господарства, розробки програм підтримки малих фермерських господарств та сталого розвитку сільських територій.*

***Ключові слова:** сільське господарство, агропідприємство, інтеграція, передумови для інтеграції, механізми інтеграції, економічні наслідки інтеграції, соціальні наслідки інтеграції.*

STRATEGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE: THE ROLE OF INTEGRATION PROCESSES

Yuliia V. Berkar, Master of the Department of Business Economics and Business Organization Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: yuliaberkar@gmail.com
ORCID:0009-0001-9965-4359

Oleksandr S. Litvinov, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of enterprise economics and organization of entrepreneurial activity, vice-rector for scientific work
Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: Litvinov_a213@ukr.net
ORCID:0000-0002-1424-6904

***Abstract.** The article examines the process of integration of small agricultural enterprises in Ukraine into large agricultural holdings. The purpose of the study is a comprehensive analysis socio-economic prerequisites, mechanisms and consequences of the integration of small agricultural enterprises into agricultural holdings in Ukraine, as well as determining possible ways to solve problems related to this process. A thorough analysis of the prerequisites, forms, mechanisms and consequences of this process is carried out. It has been established that the integration of small agricultural enterprises into agricultural holdings is a complex phenomenon caused by various interrelated factors. The main prerequisites for integration include the desire to increase production volumes and profits, reduce costs, use the achievements of NTP, lack of own financial resources for modernization, increased competition and product quality requirements. The main forms of integration are systematized: mergers and acquisitions, creation of joint ventures, contractual integration, cooperation, franchising, leasing, agro-industrial clusters, public-private partnership. The economic and social consequences of the integration of small agricultural enterprises into agricultural holdings are assessed. Positive economic results include increased production efficiency, access to finance and sales markets, and technology modernization. However, there are risks of market monopolization,*

reduced competitiveness and bankruptcy of small enterprises. Both positive (new jobs for qualified personnel, development of infrastructure) and negative (reduction of total employment, decline of remote villages) consequences were found in the social sphere. It was concluded that finding a balance between economic efficiency and social justice is a key task for ensuring the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine. Attention is focused on the importance of international experience in regulating integration processes in agriculture and the possibility of its adaptation to the realities of Ukraine. The need for a comprehensive state policy that would take into account the interests of all parties and promote the harmonious development of both large and small agricultural producers was emphasized. It is also indicated that state regulation is critically important for ensuring the sustainable development of the agricultural sector, as it can guarantee the protection of workers' rights, support the development of rural communities, and stimulate the cooperation of small agricultural producers.

Keywords: agriculture, agribusiness, integration, prerequisites for integration, mechanisms of integration, economic consequences of integration, social consequences of integration.

JEL Classification: Q120; Q130

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу спостерігається тенденція до збільшення концентрації сільськогосподарського виробництва, що призводить до зростання впливу великих агрохолдингів в агросекторі та до серйозних викликів для малих сільськогосподарських підприємств.

В Україні ця тенденція має особливе значення з огляду на значення для країни сільського господарства та тих структурних змін в аграрній сфері, що відбулися з переходом від колгоспної системи до ринкової економіки. Розвиток та формування агрохолдингів надає значний вплив на структуру ринку, конкурентне середовище, формування соціальних відносин у сільській місцевості. З іншого боку, економічна необхідність підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства потребує модернізації та технологічного поновлення галузі, де інтеграція може відігравати ключову роль, забезпечуючи доступ до сучасних агротехнологій та економію за рахунок масштабу виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження про розвиток агропромислового комплексу та його сфер представлені у працях багатьох провідних вітчизняних економістів, зокрема таких як Ю. Малько, А. С. Чмелева, А. К. Дергачов, Ю. Самойлик, М. Вернігор, М. П. Бутко, В. С. Батьківщина, С. А. Корецька, П. М. Макаренко, В. І. Пілявський та інших. Інвестиційно-інтеграційні процеси в Україні вивчають такі вітчизняні науковці, як П. Т. Саблук, М. І. Кісіль, І. І. Лукінов, В. В. Юрчишин, М. Я. Дем'яненко, М. В. Калінчик, В. К. Терещенко, О. М. Шпичак, Л. І. Бровко, І. І. Сталев, В. М. Просяник, С. А. Буткевич, М. Й. Малік.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча було проведено безліч досліджень з цієї наукової проблеми, потрібен комплексний підхід до систематизації методів інтеграції малих сільськогосподарських підприємств у агропродовольчі ланцюжки зі значним додаванням вартості та обґрунтуванням стратегій їх розвитку.

Метою статті полягає у всебічному аналізі соціально-економічних передумов, механізмів та наслідків інтеграції малих сільськогосподарських підприємств у агрохолдинги в Україні, а також визначення можливих шляхів вирішення проблем, пов'язаних з цим процесом.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: провести аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку малих сільськогосподарських підприємств та агрохолдингів в Україні; вивчити передумови інтеграції малих агропідприємств у великі агрохолдинги; дослідити основні форми та механізми інтеграції малих сільськогосподарських підприємств у агрохолдинги; оцінити економічні наслідки інтеграції, включаючи зміни в продуктивності праці, ефективності виробництва, інвестиційній привабливості та конкурентоспроможності агропідприємств; проаналізувати соціальні наслідки інтеграції, зокрема її вплив на зайнятість сільського населення, розвиток сільських територій та збереження культурної спадщини; проаналізувати протиріччя між економічними та соціальними наслідками інтеграції; сформулювати рекомендації щодо державного регулювання процесів інтеграції для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору.

Основний матеріал. Нині процес створення та розвитку інтегрованих структур пов'язаний із глобальними тенденціями концентрації виробництва. У розвинених країнах співпраця та інтеграція між сільським та промисловим секторами відіграють ключову роль на ринках, сприяючи соціально-економічному прогресу. Основою для розвитку інтегрованих структур в агропромисловому комплексі є складна система виробничих та фінансових відносин між учасниками. Формується єдина економічна система, де взаємодіють різні галузі, включаючи сільське господарство та промисловість, які працюють спільно та взаємопов'язані [1].

Інтеграційні процеси у сільському господарстві України нарощують свій масштаб, що призводить до значних структурних змін у цій галузі. Цей тренд характеризується збільшенням впливу великих агрохолдингів та поступовим скороченням кількості дрібних сільськогосподарських підприємств.

Тенденції розвитку малих сільськогосподарських підприємств і агрохолдингів в Україні характеризуються складною динамікою і відображають загальний процес трансформації аграрного сектору країни. Малі сільськогосподарські підприємства, включаючи фермерські та присадибні господарства, продовжують відігравати важливу роль у сільськогосподарському виробництві, особливо в районах, де широко поширена ручна праця, наприклад, в овочівництві та садівництві. Однак вони стикаються з багатьма проблемами, включаючи обмежений доступ до фінансових ресурсів, сучасних технологій та ринків. Проте спостерігається тенденція до поступової модернізації дрібних фермерських господарств, їх спеціалізації та підвищення ефективності виробництва [2].

Водночас агрохолдинги демонструють тенденцію до подальшої консолідації земельних ресурсів та розширення сфер своєї діяльності. Вони активно впроваджують інноваційні технології, включаючи точне землеробство та автоматизацію виробничих процесів, які дозволяють їм досягати більш високої продуктивності та ефективності. Агрохолдинги також розширюють свою присутність у переробному та логістичному секторах, створюючи вертикально інтегровані структури. Спостерігається тенденція до диверсифікації діяльності агрохолдингів, такої як органічне виробництво та розвиток нішевих культур [3].

У контексті земельної реформи та відкриття українського ринку землі очікується подальша трансформація структури сільськогосподарського виробництва. Малі підприємства можуть зіткнутися з посиленням конкуренції за земельні ресурси, але в той же час отримати можливість розширити свої фермерські господарства. Агрохолдинги загалом можуть зіткнутися з обмеженнями по концентрації земель, що, зі свого боку, може спонукати їх до пошуку нових форм співпраці з дрібними виробниками. Тенденції розвитку показують, що сільськогосподарське виробництво між великими високотехнологічними агрохолдингами і спеціалізованими малими і середніми підприємствами поступово поляризується, а частка середніх фермерських господарств поступово знижується [4].

У цьому контексті питання відкриття ринку землі є складним та неоднозначним, оскільки є як позитивні сторони цього рішення, такі як можливість залучення більших інвестицій та доступу до кредитів, ефективніше використання землі, так і негативні моменти, такі як ризик монополізації та неконкурентоспроможність малих підприємств, а також екологічні питання. Саме тому питання інтеграції агровиробників не може мати апріорі однозначно вірного рішення. Ефективність цього рішення залежатиме від подальшого регулювання ринку та державних заходів підтримки підприємців малого та середнього агробізнесу.

Відповідно до законодавства України інтеграція (від лат. *integratio* – відновлення) це об'єднання в ціле будь-яких окремих частин. Глобальна економічна інтеграція – це процес інтернаціоналізації господарського життя, зближення економіки ряду країн [5]. Енциклопедія трактує термін інтеграція як об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур [6].

Що стосується інтеграції у сільському господарстві, то це процес об'єднання підприємств чи їх підрозділів для досягнення спільних цілей або створення нового підрозділу на базі одного підприємства для розширення сфер його діяльності.

Форма інтеграції у сільському господарстві відображає різні способи інтеграції та взаємодії суб'єктів аграрного сектору. Виділяються вертикальна та горизонтальна інтеграція суб'єктів господарювання. Горизонтальна інтеграція передбачає об'єднання підприємств, які виробляють однотипну продукцію або надають аналогічні послуги, з метою розширення масштабів виробництва і зміцнення позицій на ринку.

Вертикальна інтеграція об'єднує компанії на різних етапах виробничого ланцюга, дозволяючи контролювати весь процес від виробництва до продажу продукції. Якщо сільгоспвиробники купують переробні підприємства або створюють власні канали збуту, або переробні підприємства купують чи створюють власне сільськогосподарське виробництво, то інтеграція безпосередньо передбачає об'єднання підприємств у різних галузях, які технічно не пов'язані між собою, з метою диверсифікації ризиків і розширення сфери діяльності [7].

Також виділяються й інші види інтеграції. Кооперація – це однокластерна інтеграція добровільних об'єднань виробників для спільного вирішення певних завдань, які можуть

виникнути при створенні виробничих, сервісних або маркетингових кооперативів, що характеризуються географічною концентрацією взаємопов'язаних компаній, постачальників, освітніх установ і дослідницьких центрів для підвищення конкурентоспроможності регіону за рахунок синергії та інновацій [8].

Контрактна інтеграція базується на співпраці, заснованій на договірних відносинах без злиття капіталу, прикладом чого може бути контрактне сільське господарство або аутсорсинг певних функцій [9].

Сільськогосподарська і промислова інтеграція передбачає об'єднання сільськогосподарських, переробних і торгових підприємств в єдину систему для оптимізації всього циклу виробництва і реалізації продукції [10].

Процес інтеграції підприємств потребує формулювання певних етапів та взаємодії певних суб'єктів або механізму інтеграції. Механізм інтеграції у сільському господарстві являє собою різні способи та інструменти за допомогою яких відбувається інтеграція і взаємодія суб'єктів аграрного сектору. Ці механізми включають як економічні, так і організаційно-правові аспекти.

Можливо виділити такі основні види механізмів інтеграції:

- злиття та поглинання (коли великі компанії купують невеликі підприємства або об'єднуються для створення нових структур);
- створення спільних підприємств (партнери об'єднують ресурси і можливості для досягнення спільних цілей);
- контрактна інтеграція (передбачає укладення довгострокових контрактів між виробниками, переробниками і торговими компаніями);
- механізм спільної інтеграції (створення сільськогосподарських кооперативів, в яких фермери об'єднуються і спільно вирішують завдання виробництва, маркетингу або обслуговування);
- франчайзинг (малі і середні підприємства працюють під брендом великої компанії, щоб отримати доступ до технологій і ринку збуту);
- лізинг сільськогосподарської техніки та обладнання (технологічна інтеграція невеликих фермерських господарств у сучасні виробничі процеси);
- агропромислові кластери (об'єднує виробників, переробників, наукові установи та сервісні компанії в єдину систему конкретного регіону);
- державно-приватне партнерство (інтеграція ресурсів національного та приватного секторів для реалізації масштабних проектів у сільському господарстві) [11].

Питання доцільності використання цих механізмів в Україні є складним та потребує ретельного аналізу. Україна має велику кількість малих та середніх фермерських господарств поряд з великими сільськогосподарськими угіддями. Консолідація допомагає малим фермерам вижити у конкурентному середовищі. У багатьох випадках сільськогосподарські підприємства мають кращий доступ до ресурсів, технологій та ринків збуту. Консолідація підвищує ефективність малих фермерських господарств. Важливо підтримувати сільські громади та зайнятість сільського населення. Інтеграційні механізми повинні враховувати це. Диверсифіковані виробничі структури є більш корисними для національної продовольчої безпеки. Інтенсивні методи ведення сільського господарства часто використовуються у великих агрохолдингах. Інтеграція повинна враховувати вплив на навколишнє середовище. Необхідно створити відповідне законодавство для захисту прав малих фермерів у процесі інтеграції. Враховуючи ці фактори, інтеграційні механізми, за умови їх належного впровадження та регулювання, є прийнятними для України. Ключовим моментом є збалансування інтересів малих фермерів, великих фермерів та держави.

Доцільність використання механізмів інтеграції малих агропідприємств підтверджується світовим досвідом їх використання. Наприклад, у США широко розповсюджене контрактне фермерство, особливо у вирощуванні птиці та свинини. Це дозволило малим фермерам отримати доступ до новітніх технологій та стабільних ринків збуту [12]. У Нідерландах розвинена система кооперативів, які об'єднують малих фермерів, що дозволило малим господарствам конкурувати на глобальному ринку [13]. Кооперативи FrieslandCampina та FloraHolland є одними з найбільших у світі. Франція також використовує систему кооперативів. Це забезпечує малим фермерам кращі умови на ринку та доступ до інновацій [14]. У Бразилії практикується вертикальна інтеграція у секторі вирощування цукрової тростини. Малі фермери інтегровані у виробничі ланцюги більших компаній, що призвело до технологічного розвитку та підвищення продуктивності [15]. Японія також використовує систему вертикальної інтеграції у сільському господарстві. Великі компанії інтегрують

малих фермерів у виробництво високоякісної продукції, що допомогло зберегти малих фермерів та підвищити якість виготовленої продукції [16]. В Індії впроваджена урядом програма контрактного фермерства та партнерства. Великі міжнародні компанії інтегрують малих фермерів у ланцюги виробництва, що призвело до підвищення доходів фермерів та якості продукції [17].

Вчені виділяють багато різних передумов інтеграції малих агропідприємств у великі агрохолдинги. О. М. Фрайчук зазначає, що мотивами інтеграції є єдність технологічного циклу виробництва продовольства та синергетичний ефект, що виникає завдяки економії на масштабах діяльності, комбінування взаємодоповнюючих ресурсів, фінансової раціоналізації по лінії зниження трансакційних витрат, посилення монопольного становища на ринку та інших факторів, оскільки інтеграція є одним із основних факторів зниження трансакційних витрат, що сприяє раціональному використанню ресурсів економіки та підвищенню ефективності виробництва [18].

У своїй статті С. М. Капалан зазначає, що до факторів, які сприяють інтеграції підприємств належать бажання збільшувати обсяги виробництва та прибуток, водночас знижувати витрати на допоміжні та обслуговуючі процеси, необхідність використання досягнень НТП у виробництві (що можливе при великих масштабах), низька вартість землі, що унеможливує отримання додаткових фінансових ресурсів під її заставу, які необхідні для впровадження досягнень НТП, необхідність боротьби з монополізацією попиту на продукцію і також необхідність прогнозування та реагування на зміни в попиті на види продукції [19].

Є. О. Олійник та А. С. Олійник у своїй роботі вказують, що фактором стимулювання інтеграційних процесів є проблема управління конкурентоспроможністю підприємства, яка відображається значною конкуренцією, ліберальними торгівельними умовами та підвищеними вимогами до якості продукції [20].

П. Немчук дослідив праці українських науковців з питання особливостей управління підприємницькою діяльністю агропромислових формувань корпоративного типу та зробив загальний висновок, що відсутність власних каналів збуту виробленої продукції та матеріально-технічного постачання, складність отримання великих фінансових інвестицій для модернізації виробничого обладнання, закупки нового обладнання та впровадження інноваційних технологій є проблемою, яка заважає малим та середнім агропідприємствам скласти конкуренцію великим корпоративним формуванням [21]. Ці фактори також можна вважати передумовами інтеграції малих агропідприємств у великі агрохолдинги.

Аліна Прошаликіна, Євгеній Кириллюк та Ірина Кириллюк у своєму дослідженні виділили такі види передумов для розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції, як організаційно-правові (розвиток правової бази для виробництва та продажу органічної продукції, сертифікація та маркування, стимулювання інновацій), фінансово-економічні (державна підтримка виробників органічної продукції, субсидії, пільгове оподаткування та кредитування), технологічні (використання екологічно чистих земель, розвиток технологій органічного виробництва), соціально-психологічні (формування попиту через маркетингові заходи, підвищення екологічної свідомості споживачів) [22]. Ці передумови можна вважати факторами розвитку не тільки ринку органічної продукції, а й підприємств та стимулом для їх інтеграції.

Загалом науковці дійшли висновку, що інтеграція сільськогосподарських підприємств є складним процесом, зумовленим різноманітними взаємопов'язаними факторами. Економічні переваги, технологічні можливості, ринкові виклики, фінансові обмеження, законодавча база та соціальні тенденції – всі ці аспекти створюють середовище, в якому інтеграція є не лише бажаною, але й часто необхідною стратегією для виживання та розвитку в сучасному агробізнесі. Науковці сходяться на думці, що такі інтеграційні процеси дозволяють компаніям більш ефективно використовувати ресурси, впроваджувати інновації, протистояти ринковим викликам та задовольняти зростаючі потреби споживачів. Водночас цей процес відображає глобальну тенденцію в аграрному секторі, де ефективність, масштаб та інновації стають ключовими факторами успіху.

Що стосується безпосередньо наслідків при інтеграції малих сільськогосподарських підприємств у великі агрохолдинги, то можна виділити такі економічні наслідки.

Позитивні економічні наслідки включають підвищення ефективності виробництва завдяки економії масштабу, що відбувається завдяки впровадженню сучасних технологій та автоматизації виробництва, оптимізації використання трудових ресурсів та підвищенню їх кваліфікації. Наявність сучасних технологій та обладнання у великих агрохолдингах

підвищує продуктивність праці та знижує собівартість продукції. Інтеграція також покращує доступ до фінансових ресурсів, оскільки великі підприємства можуть залучати інвестиції та отримувати кредити на вигідних умовах. Це дозволяє впроваджувати інновації та модернізувати виробництво. Крім того, інтеграція може оптимізувати логістичні процеси та покращити доступ до ринків збуту. Такі підприємства матимуть більше можливостей для розвитку власних каналів збуту, включаючи експорт, та підвищення прибутковості виробництва. Інтеграція також призводить до диверсифікації ризиків і стабільності доходів в аграрному секторі, що надає більшої конкурентоспроможності підприємству.

Що стосується негативних наслідків, то сюди можна віднести монополізацію ринку через концентрацію виробництва у великих агрохолдингах. Це призводить до зниження конкуренції, що у довгостроковій перспективі може мати негативний вплив на ціни та якість продукції, а також до банкрутства малих агропідприємств, що стикнулися з посиленням конкуренції та послабленням ринкових позицій. Консолідація також може зменшити різноманітність сільськогосподарської продукції, оскільки великі агрохолдинги часто концентруються на виробництві прибуткової монокультурної сільськогосподарської продукції. Це може мати негативний вплив на продовольчу безпеку та сталість сільськогосподарського виробництва [23].

Інтеграція малих фермерських господарств у великі агрохолдинги виявляє комплексний неоднозначний вплив на соціальну структуру сільських територій. Якщо розглядати зайнятість населення, то через автоматизацію та оптимізацію виробництва може статися скорочення робочих місць або ліквідація певних посад. Проте, з іншого боку, створюються нові робочі місця для більш кваліфікованого персоналу. Зростає потреба у кваліфікованих кадрах та у перекваліфікації вже наявних. Відбувається зміна структури зайнятості: зменшується частка низько кваліфікованої праці і збільшується частка висококваліфікованої, що призводить до зміни заробітної плати. При збільшенні висококваліфікованої праці збільшується і заробітна плата. При зменшенні низько кваліфікованої праці відповідно зменшиться кількість робітників з низькою заробітною платою. Що стосується інфраструктури села, то є можливість її покращення та розвитку в селах, де є великі агропідприємства. Проте є ризик занепаду соціальної інфраструктури в менш привабливих для аграріїв селах та селищах, що може призвести до посилення міграції та вимирання села. Існує ризик закриття шкіл, медичних закладів, будинків культури в селах через відтік населення та/або зміну пріоритетів фінансування. Розвиток інфраструктури також може покращити спосіб життя людей в селі, що звичайно є позитивним наслідком. Проте, з іншого боку, може призвести до втрати культурної ідентичності та традицій сільських громад. Також великомасштабне виробництво може змінити традиційний сільський ландшафт, що є частиною культурної спадщини [24].

Слід також наголосити, що соціально-економічні наслідки інтеграції можуть змінюватись в залежності від специфічних форм та методів інтеграції. Отже, для адекватної оцінки потрібно здійснювати детальний аналіз окремих випадків інтеграції, беручи до уваги всі фактори, що впливають на стан сільських громад.

Проте слід зазначити, що між економічними та соціальними наслідками є певні протиріччя. Інтеграція підприємств підвищує ефективність виробництва, що часто призводить до скорочення робочих місць, що може стати причиною безробіття. Впровадження новітніх технологій підвищує продуктивність, але водночас робить сільськогосподарські навички непотрібними та може призвести до втрати традиційних знань, що є культурною спадщиною сільських громад. Великі агрохолдинги привабливіші для інвестицій, що призводить до нерівності між малими підприємствами та великими, що може стати причиною банкрутства малих підприємств та безробіття. Володіння великою кількістю землі одним підприємством може стати причиною «обезземелення» селян та посилення соціальної нерівності (можливе також зменшення доходів домогосподарств, які живуть за рахунок землі).

Знаходження балансу між економічною ефективністю та соціальною відповідальністю бізнесу є ключовим викликом для сталого розвитку аграрного сектору України.

Висновки. В Україні інтеграція малих сільськогосподарських підприємств у великі агрохолдинги є складним процесом, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економічного та соціального життя сільської місцевості.

З економічного погляду ця інтеграція може підвищити ефективність виробництва, покращити доступ до фінансових ресурсів і ринків збуту, а також сприяти інноваціям і модернізації виробничих процесів. Водночас існують ризики монополізації ринку, зниження конкурентоспроможності та можливого банкрутства малих підприємств.

У соціальній сфері інтеграція сприяє створенню нових робочих місць для кваліфікованих спеціалістів і покращує інфраструктуру в деяких сільських районах. Однак це також може призвести до скорочення загальної зайнятості, зміни структури зайнятості та можливого занепаду сіл, які є менш привабливими для сільськогосподарських підприємств.

Для покращення процесу інтеграції потрібно створити комплексну стратегію, яка враховуватиме інтереси всіх залучених сторін та забезпечуватиме рівновагу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. Важливо розуміти, що вирішення цих протиріч вимагає постійного діалогу між всіма зацікавленими сторонами: агробізнесом, місцевими громадами, урядом, науковцями та громадськими організаціями. Варіанти вирішення цього питання можуть включати ініціативи щодо підтримки малих фермерських господарств, заохочення кооперацій, розвитку сільських районів та збереження культурної спадщини українського села. Також потрібно звернути увагу на міжнародний досвід регулювання інтеграційних процесів у сільському господарстві та вивчити можливості його адаптування в реаліях України.

Державне регулювання процесів інтеграції також є критично важливим для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору. Воно є ключовим фактором, який забезпечує інтеграцію, яка відбувається в інтересах усіх учасників процесу та сприяє сталому розвитку аграрного сектору загалом. Держава повинна забезпечувати права працівників у сільському господарстві та підтримувати розвиток сільських громад, щоб інтеграція не призводила до соціальних проблем на селі. Сюди можна віднести розробку державних програм для підтримки малого агробізнесу, які б допомагали в конкуруванні з великими агрохолдингами, створення механізмів, які б заохочували великі агропідприємства інвестувати у розвиток місцевих громад та їх підприємств, впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення кваліфікації сільського населення та адаптацію до нових технологій, стимулювання створення кооперативів, які б дозволили дрібним виробникам об'єднувати ресурси та підвищувати конкурентоспроможність.

Крім того, при розробці політик і стратегій важливо враховувати регіональні особливості. Те, що працює в одному регіоні, може бути неефективним або навіть шкідливим в іншому. Тому необхідно розробляти гнучкі підходи, які можна адаптувати до конкретних обставин кожного регіону.

Інтеграція сільськогосподарських підприємств – це не тимчасовий процес, а довгострокова трансформація. Тому важливо постійно відслідковувати її наслідки та бути готовими адаптувати політику до нових викликів і можливостей, що виникають під час цього трансформаційного процесу.

Список літератури

1. Кукса В. М., Власенко О. І., Бойко А. О. Інтеграційні процеси та їх значення для розвитку малих форм підприємництва в аграрному бізнесі. *Економічний простір*. 2024. №189. С.191-195. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-35> URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1410> (дата звернення: 26.07.2024).
2. Мамчур В. Тенденції та перспективи розвитку аграрного підприємництва в Україні. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2021. №1 (24). С. 45-53. DOI: <https://doi.org/10.33108/sep2021.01.045> URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35900> (дата звернення: 26.07.2024).
3. Худолей В. Вплив агрохолдингів на розвиток села в умовах децентралізації економіки. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 3. С. 187–197. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-27> URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/119> (дата звернення: 26.07.2024).
4. Неміш Д. В., Гуменюк М. М., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І. Перспективи розвитку малих аграрних підприємств регіону у контексті формування ринку землі. *Інноваційна економіка*. 2021. № 5-6. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.3> URL: <http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/1009> (дата звернення: 26.07.2024).
5. ІПС ЛІГА: ЗАКОН – система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. LIGA:ZAKON. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001746> (дата звернення: 26.07.2024).
6. Інтеграція. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-12384> (дата звернення: 26.07.2024).

7. Беркар Ю. В., Літвінов О. С. Важливість інтеграційних процесів для агропромислового комплексу України. Actual scientific ideas of the development of the latest technologies: XVIII Міжнар. науково-практ. конф. м. Lisbon, 6-8 травня, 2024 р. 2024. С.41-43. URL: <http://surl.li/nygknh>. (дата звернення: 26.07.2024).
8. Куцик П., Семів С., Куцик В., Полякова Ю., Шевчик Б. Стан, проблеми та пріоритети розвитку аграрної кооперації в Україні в контексті викликів сучасності. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. №1(48). С. 282–297. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3956> URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3956> (дата звернення: 26.07.2024).
9. Спаський Г. В., Швець А. А. Інтеграційні процеси у сільськогосподарській кооперації України. Кооперативне читання. 2019. С.58-62. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/9818/1/Cooperative_2019_58-62.pdf (дата звернення: 26.07.2024).
10. Карнаушенко А. С., Гребенюк Н. В., Петренко В. С. Агропромислова інтеграція – важливий чинник інвестиційної привабливості сільського господарства. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2022. № 3 (82). С. 184-189. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.3.26> URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/agropromislova-integratsiya-vazhliivy-chinnik-investitsiynoyi-privablivosti-silskogo-gospodarstva/viewer> (дата звернення: 26.07.2024).
11. Габор В. Організаційно-економічний механізм інтеграції в агропромисловому виробництві. Сучасні напрями та перспективи розвитку агро- та електроінженерії: Міжнар. науково-практ. конф. м. Бережани, 16 листопада 2018 р. 2018. С. 68-69. URL: <http://surl.li/xfxukz>. (дата звернення: 26.07.2024).
12. Сімейні ферми в США: класифікація та особливості. Куркуль – онлайн-асистент фермера. URL: <https://kurkul.com/blog/107-simeyni-fermi-v-ssha-klasifikatsiya-ta-osoblivosti> (дата звернення: 26.07.2024).
13. Служба новин. ТОП-10 фактів про сільське господарство Нідерландів. Куркуль – онлайн-асистент фермера. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/284-top-10-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-niderlandiv> (дата звернення: 26.07.2024).
14. Петер М. В. Засади регіональної економічної політики Франції щодо розвитку сільськогосподарської кооперації: уроки для України. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2017. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5664> (дата звернення: 26.07.2024).
15. Бразилія: аграрний гігант на тропічному троні. АгроЕліта. Всеукраїнський аграрний журнал. URL: <https://agroelita.info/brazylia-ahraryny-ghant-na-tropichnomu-troni/> (дата звернення: 26.07.2024).
16. Сільське господарство країни, де сходить сонце. АгроЕліта. Всеукраїнський аграрний журнал. URL: <https://agroelita.info/silске-hospodarstvo-krajiny-de-shodyt-sontse/> (дата звернення: 26.07.2024).
17. Агроновини. Індія: аграрні реформи виводять мільйони фермерів на протести. AgroPortal.ua. URL: <https://agroportal.ua/blogs/indiya-agrarnye-reformy-vyvodyat-milliony-fermerov-na-protesty> (дата звернення: 26.07.2024).
18. Фрайчук О. М. Передумови інтеграції АПК України у світове господарство. Економіка АПК. 2005. № 12. С. 58–63.
19. Капталан С. М. Теоретичні проблеми інтеграції в агропромисловому комплексі. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. №12. С. 259-264. URL: <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/56.pdf> (дата звернення: 26.07.2024).
20. Олійник А. С., Олійник Є. О. Управління конкурентоспроможністю вітчизняних агропідприємств на тлі світових ринків. Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору: матер. II міжнар. наук.-практ. конфер (заоч. форма). м. Полатва, 2019 р. 2019. С. 405-408. URL: <https://dSPACE.pdau.edu.ua/bitstreams/03adbbd1-9736-4929-b104-9a8915756bc7/download> (дата звернення: 26.07.2024).
21. Немчук П. Особливості управління розвитком корпоративних аграрних формувань. Acta Academiae Beregsasiensis Economics. Розділ Менеджмент та інноваційний розвиток. 2023. № 4. С. 633-642. DOI: 10.58423/2786-6742/2023-4-633-642 URL: <https://dSPACE.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/3589> (дата звернення: 26.07.2024).
22. Proshchalykina A., Kyryliuk E., Kyryliuk, I. Prerequisites for the development and prospects of organic agricultural products market. Entrepreneurship and Sustainability Issues. 2019. № 6(3) С.1107-1117. DOI: 10.9770/jesi.2019.6.3(18) URL: <https://www.researchgate.net/publication/>

331836954 Prerequisites for the development and prospects of organic agricultural products market (дата звернення: 26.07.2024).

23. Капталан С. М., Літвінов О. С. Сутність та види механізмів в економіці. Східна Європа : економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6 (11). С. 142-145. URL : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf (дата звернення 07.06.2024).

24. Данкевич А. Є. Економічні та соціальні наслідки формування інтеграційних структур у аграрному секторі економіки. Сталій розвиток сільських територій: монографія. Київ, 2019. С. 291–307. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/items/c3e12587-bea2-4a7f-b968-f1992651c542> (дата звернення 07.06.2024).

References

1. Kuksa, V. M., Vlasenko, O. I., & Boiko, A. O. (2024). Integration processes and their significance for the development of small forms of entrepreneurship in agrarian business. *Ekonomichniy prostir*, 189, 191-195. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-35> Retrieved from <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1410> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
2. Mamchur, V. (2021). Trends and prospects of agricultural entrepreneurship development in Ukraine. *Sotsialnoekonomichni problemy i derzhava*, 24, 1, 45-53. <https://doi.org/10.33108/sepd2021.01.045> Retrieved from <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/35900> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
3. Khudolei, V. (2022). The influence of acroholdings on the development of the village in the conditions of decentralization of the economy. Modeling the development of the economic systems, 3, 187–197. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-27> Retrieved from <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/119> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
4. Nemish, D. V., Humeniuk, M. M., Balaniuk, I. F. & Shelenko D. I. (2021). Prospects for the development of small agricultural enterprises in the region in the context of the formation of the land market. *Innovatsiina ekonomika*, 5-6, 80-86. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.3> Retrieved from <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1009> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
5. IPS LIHA:ZAKON – systema poshuku, analizu ta monitorynhu normatyvno-pravovoi bazy. [IPS LIGA:LAW is a system for searching, analyzing and monitoring the regulatory and legal framework]. LIGA:ZAKON. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/TS001746> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
6. Intehratsiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy. [Integration. Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-12384> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
7. Berkar, Y.V., Litvinov, O.S. (2024). The importance of integration processes for the agro-industrial complex of Ukraine. Actual scientific ideas of the development of the latest technologies: XVIII Mizhnar. naukovo-prakt. konf. m.Lisbon, May 6-8, 2024y, 41-43. Retrieved from <http://surl.li/nygknk>. (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
8. Kutsyk, P., Semiv, S., Kutsyk, V., Poliakova, Yu. & Shevchyk B. (2023). The state, problems and priorities of the development of agricultural cooperation in Ukraine in the context of modern challenges. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 282–297. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3956> Retrieved from <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3956> (accessed 26 July 2024).
9. Spaskyi, H. V., Shvets, A. A. (2019). Integration processes in the agricultural cooperation of Ukraine. *Kooperatyvne chytannia*, 58-62. Retrieved from http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/9818/1/Cooperative_2019_58-62.pdf (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
10. Karnausenko, A. S., Hrebenuk, N. V. & Petrenko, V. S. (2022). Agro-industrial integration is an important factor in the investment attractiveness of agriculture. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 3 (82), 184-189. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.3.26> Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/agropromislova-integratsiya-vazhlyviy-chinnik-investitsiynoyi-privablivosti-silskogo-gospodarstva/viewer> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
11. Habor, V. (2018). Organizational and economic mechanism of integration in agro-industrial production Suchasni napriamy ta perspektyvy rozvytku ahro- ta elektroinzhenerii: Mizhnar. naukovo-prakt. konf. m.Berezhany, Nov, 16, 2018y, 68-69. Retrieved from <http://surl.li/xfxykz>. (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].

12. Simeini fermi v SShA: klasyfikatsiia ta osoblyvosti. Kurkul – onlain-asystent fermerera. [Family farms in the United States: classification and features. Kurkul is an online assistant to the farmer]. Retrieved from <https://kurkul.com/blog/107-simeyni-fermi-v-ssha-klasifikatsiya-ta-osoblyvosti> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
13. Sluzhba novyn. TOP-10 faktiv pro silske hospodarstvo Niderlandiv. Kurkul – onlain-asystent fermerera. [News service. TOP-10 facts about agriculture in the Netherlands. Kurkul is an online assistant to the farmer]. Retrieved from <https://kurkul.com/spetsproekty/284-top-10-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-niderlandiv> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
14. Peter, M. V. (2017). Principles of regional economic policy of France regarding the development of agricultural cooperation: a lesson for Ukraine. *Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika»*, 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5664> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
15. Brazylia: ahraryi hihant na tropichnomu troni. [Brazil: an agricultural giant on a tropical throne. Akhroelite]. *AhroElita. Vseukrainskyi ahraryi zhurnal*. Retrieved from <https://agroelita.info/brazylia-ahraryi-hihant-na-tropichnomu-troni/> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
16. Silske hospodarstvo krainy, de skhodyt sontse [Agriculture in the land of the rising sun]. *AhroElita. Vseukrainskyi ahraryi zhurnal*. Retrieved from <https://agroelita.info/silске-hospodarstvo-krajiny-de-shodyt-sontse/> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
17. Ahronovyny. Indii: ahraryi reformy vyvodiati miliony fermeriv na protesty. [Achronovini. India: agrarian reforms lead millions of farmers to protest]. *AgroPortal.ua*. Retrieved from <https://agroportal.ua/blogs/indiya-agrarye-reformy-vyvodyat-miliony-fermerov-na-protesty> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
18. Fraichuk, O. M. (2005). Prerequisites for the integration of Ukraine's agro-industrial complex into the world economy. *Ekonomika APK*, 12, 58–63. [In Ukrainian].
19. Kaptalan, S. M. (2016). Theoretical problems of integration in the agro-industrial complex. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 12, 259-264. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/56.pdf> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
20. Oliinyk, A. S., Oliinyk, Ye. O. (2019). Management of the competitiveness of domestic agricultural enterprises against the background of world markets. *Formuvannia ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytskykh struktur v ramkakh intehtatsii do yevropeiskoho prostoru [The formation and prospects of the development of enterprise structures within the framework of integration into the European space]: mater. II mizhnar. nauk.-prakt. konfer (zaoch. forma). m. Polatva, 2019, 405-408*. Retrieved from <https://dspace.pdau.edu.ua/bitstreams/03adbbd1-9736-4929-b104-9a8915756bc7/download> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
21. Nemchuk, P. (2023). Peculiarities of managing the development of corporate agrarian formations. *Acta Academiae Beregsasiensis Economics. Rozdil Menedzhment ta innovatsiinyi rozvytok*, 4, 633-642. 10.58423/2786-6742/2023-4-633-642. Retrieved from <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/3589> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
22. Proshchalykina, A., Kyryliuk, E. & Kyryliuk, I. (2019). Prerequisites for the development and prospects of organic agricultural products market. *Entrepreneurship and Sustainability*, 6(3), 1107-1117. 10.9770/jesi.2019.6.3(18) Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/331836954> Prerequisites for the development and prospects of organic agricultural products market (accessed 26 July 2024).
23. Kaptalan S. M., Litvinov O. S. (2017). Essence and types of mechanisms in the economy. *Skhidna Yevropa : ekonomika, biznes ta upravlinnya*, 6 (11), 142-145. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/30.pdf (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].
24. Dankevych, A. Ye. (2019). Ekonomichni ta sotsialni naslidky formuvannia intehtatsiinykh struktur u ahrarynomu sektori ekonomiky. *Stalyi rozvytok silskykh terytorii: monohrafiia*. Kyiv, 291–307. Retrieved from <https://dspace.nuft.edu.ua/items/c3e12587-bea2-4a7f-b968-f1992651c542> (accessed 26 July 2024). [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.09.2024

Прийнята до публікації 30.09.2024